

УДК 343.98:340.6:355.01(477)

<https://orcid.org/0000-0001-7183-5206>

<https://doi.org/10.32703/2663-6352/2024-2-16-325-340>

Беззубов Д. О.

доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії наук вищої освіти України,
провідний науковий співробітник
Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України

<https://orcid.org/0000-0002-4309-3652>

Алієв Р. В.

кандидат юридичних наук, доцент,
начальник науково-дослідної лабораторії проблем правового забезпечення
сектору безпеки і оборони науково-дослідного відділу проблем розвитку та
впровадження стратегічних комунікацій інституту стратегічних комунікацій
Національного університету оборони України,
полковник юстиції

<https://orcid.org/0000-0003-2564-8798>

Возник М. В.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри військового права та правоохоронної діяльності
інституту стратегічних комунікацій Національного університету оборони
України

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВО- ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Статтю присвячено аналізу законодавчих ініціатив забезпечення судово-експертної діяльності в умовах війни.

Досліджено поточний стан нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні, акцентовано на ключових законодавчих актах, таких як Закон України «Про судову експертизу», процесуальні кодекси та підзаконні акти.

Особливу увагу приділено аналізу проекту Закону України «Про судово-експертну діяльність» № 6284 від 05.11.2021, поданого Кабінетом Міністрів України. Проаналізовано ключові новели законопроекту, такі як розширення видів судових експертиз, систематизація норм, встановлення граничних строків проведення експертиз, зміна процедури атестації експертів та врегулювання питання самоврядування приватних судових експертів. Зазначено, що

законопроект враховує сучасні тенденції та міжнародний досвід у сфері судової експертизи.

Крім того, у статті аналізуються альтернативні законопроекти № 6284-1, № 6284-2 та № 6284-3, порівнюються їх ключові положення та підходи до регулювання судово-експертної діяльності. Констатовано, що проект № 6284 є найбільш комплексним та збалансованим підходом до реформування галузі.

Визначено виклики, які постали перед системою судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану. Зазначено, що активні бойові дії та окупація частини території України створили безпрецедентні проблеми для функціонування судово-експертних установ та діяльності експертів. Серед ключових проблем виділяються неможливість задоволення клопотань експертів через знищення документів та руйнування інфраструктури, пошкодження технічних засобів, необхідність проведення експертиз, пов'язаних з воєнними злочинами.

У статті запропоновано шляхи вирішення цих проблем, зокрема внесення змін до законодавства з урахуванням специфіки воєнного стану, розробка нових методик проведення експертиз, пов'язаних з воєнними злочинами, забезпечення належного фінансування та матеріально-технічного забезпечення судово-експертних установ, посилення міжнародної співпраці.

Окремо розглядається питання цифровізації судово-експертної діяльності як ключового фактора забезпечення безперервності роботи експертних установ в умовах війни. Зазначено про важливість створення єдиної інформаційної системи для судово-експертної діяльності та використання цифрових технологій для міжнародної співпраці.

Підкреслено, що подолання викликів, пов'язаних з воєнним станом, вимагає комплексного підходу, який включає законодавчі зміни, організаційні заходи, міжнародну співпрацю та впровадження нових технологій.

Ключові слова: судово-експертна діяльність, нормативно-правове забезпечення, воєнний стан, цифровізація, міжнародна співпраця, воєнні злочини, судова експертиза.

Annotation. This article delves into the legislative initiatives aimed at bolstering forensic expertise activities amidst wartime conditions. The study scrutinizes the current state of regulatory framework governing forensic expertise in Ukraine, with a particular focus on pivotal legislative acts such as the Law of Ukraine "On Forensic Expertise", procedural codes, and subordinate legislation.

A significant portion of the analysis is devoted to the draft Law of Ukraine "On Forensic Expertise Activities" No. 6284 dated 05.11.2021, submitted by the Cabinet of Ministers of Ukraine. The paper examines the key innovations proposed in this draft, including the expansion of forensic expertise types, systematization of norms, establishment of deadlines for conducting examinations, modifications to the expert certification procedure, and regulation of self-governance for private forensic experts. It is noted that the draft law incorporates contemporary trends and international best practices in the field of forensic science.

Furthermore, the article provides a comparative analysis of alternative draft laws No. 6284-1, No. 6284-2, and No. 6284-3, juxtaposing their key provisions and approaches to regulating forensic expertise activities. The study concludes that draft No. 6284 presents the most comprehensive and balanced approach to reforming the sector.

The paper identifies the unprecedented challenges faced by the forensic expertise system under martial law conditions. It highlights how active hostilities and occupation of parts of Ukrainian territory have created extraordinary obstacles for the functioning of forensic institutions and experts' activities. Key issues include the impossibility of satisfying experts' requests due to document destruction and infrastructure damage, equipment impairment, and the necessity to conduct examinations related to war crimes.

The article proposes solutions to these problems, including legislative amendments considering the specifics of martial law, development of new methodologies for war crime-related examinations, ensuring adequate funding and logistical support for forensic institutions, and strengthening international cooperation.

Special attention is given to the digitalization of forensic expertise activities as a crucial factor in ensuring the continuity of expert institutions' work during wartime. The importance of creating a unified information system for forensic activities and utilizing digital technologies for international collaboration is emphasized.

The study underscores that overcoming the challenges associated with martial law requires a comprehensive approach encompassing legislative changes, organizational measures, international cooperation, and the implementation of new technologies.

Keywords: *forensic expertise activities, regulatory framework, martial law, digitalization, international cooperation, war crimes, forensic examination.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Судово-експертна діяльність відіграє ключову роль під час збройних конфліктів, оскільки дозволяє встановлювати факти воєнних злочинів, порушень прав людини, а також підтверджувати правдивість інформації для використання в судових процесах. Військові дії в Україні, що почалися в 2014 році та значно активізувалися після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році, підкреслили необхідність законодавчого оновлення норм, що регулюють судово-експертну діяльність. Особливої актуальності набуває питання проведення експертиз, пов'язаних з воєнними злочинами, розрахунком збитків від руйнувань, спричинених бойовими діями.

Крім того, в умовах активних бойових дій та окупації частини території України, виникають проблеми з доступом до необхідних для проведення експертиз об'єктів та документів, забезпеченням безпеки експертів. Все це вимагає законодавчих змін та розробки спеціальних протоколів роботи експертних установ в умовах воєнного стану, а також гармонізації національного законодавства у сфері судової експертизи з міжнародними стандартами, зокрема в контексті розслідування воєнних злочинів.

Аналіз останніх публікацій. Загальнотеоретичні аспекти нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності, а також особливості її законодавчого забезпечення розглядалися у роботах таких дослідників, як: Г. Юодкайте-Гранскієнє, О. Ключев, О. Кравчук, В. Копанчук, М. Остапчук, Д. Кьшко, Т. Бачило, В. Хомутенко, А. Хомутенко, М. Щербаковський та ін.

Мета статті – аналіз сучасних законодавчих ініціатив, що спрямовані на вдосконалення судово-експертної діяльності в умовах війни, їх оцінка та визначення подальших напрямів розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті збройного конфлікту в Україні значно зросла потреба у проведенні судових експертиз. Експертна діяльність є важливою для розслідування таких злочинів, як умисні вбивства, катування, незаконні депортації цивільного населення та інші порушення норм міжнародного гуманітарного права. Судово-експертні висновки є важливим доказом у національних судах, а також для представлення доказової бази у міжнародних інстанціях, зокрема Міжнародному кримінальному суді (МКС) та Міжнародному суді ООН.

Відповідно до статті 8 Закону України «Про судову експертизу», організація науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності та організаційно-управлінські засади діяльності державних спеціалізованих установ покладаються на міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані установи, що здійснюють судово-експертну діяльність [21].

До початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року нормативно-правове регулювання судово-експертної діяльності в Україні здійснювалося на основі низки законодавчих та підзаконних актів.

Основоположним нормативно-правовим актом у сфері судово-експертної діяльності є Закон України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-ХІІ. Цей закон визначає правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки [21].

Як зазначають О. Кравчук, В. Копанчук, М. Остапчук, «із набуттям Україною незалежності у 1991 році виникло питання формування української нормативної бази функціонування судово-експертних установ, які залишилися на території держави у спадок від Радянського Союзу. 25.02.1994 року було прийнято основоположний нормативно-правовий акт – Закон України «Про судову експертизу», яким було визначено організаційні, правові та фінансові основи судово-експертної діяльності в Україні» [9, с. 39; 21].

Стаття 3 Закону України «Про судову експертизу» формулює принципи законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження, на яких засновується судово-експертна діяльність в Україні [21].

Стаття 7 цього ж закону визначає суб'єктів судово-експертної діяльності. До них належать державні спеціалізовані установи, їх територіальні філії,

експертні установи комунальної форми власності, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим законом [21].

Крім того, важливу роль у регулюванні судово-експертної діяльності відіграють процесуальні кодекси України, зокрема:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України (статті 69, 101–102, 242–245, 332, 356) [10];
2. Цивільний процесуальний кодекс України (статті 72–74, 102–113) [23];
3. Кодекс адміністративного судочинства України (статті 68–70, 101–112) [8];
4. Господарський процесуальний кодекс України (статті 69–71, 98–109) [3].

Ці кодекси визначають порядок призначення та проведення судових експертиз у відповідних видах судочинства.

На підзаконному рівні важливе значення мають:

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 [4];
2. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів, затверджене наказом Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5 [12];
3. Порядок ведення державного Реєстру атестованих судових експертів, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 29.03.2012 № 492/5 [16].

Хомутенко В. та Хомутенко А. у своєму дослідженні зазначають, що правовою основою діяльності судово-експертних установ слугують такі правові документи як: Конституція України, Закон України «Про судову експертизу», законодавчі акти різних галузей права (Кримінальний процесуальний кодекс України, Цивільний процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України, Господарський процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення), а також відомчі накази, інструкції та міжнародні договори в сфері судово-експертної діяльності [22, с. 65].

Однак, незважаючи на наявність значної нормативно-правової бази, багато науковців та практиків вказували на необхідність її вдосконалення. Зокрема, Юодкайте-Гранскієне Г. та Фролов М. зазначали: «Хоча система нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності не втратила своєї актуальності, однак з'явилося чимало проблемних питань, вирішення яких уже неможливе шляхом системного вдосконалення та уточнення наявної нормативно-правової бази регулювання судово-експертної діяльності (шляхом внесення змін і доповнень до Закону № 4038-ХІІ) – необхідна кардинальна зміна – прийняття нового основоположного закону про судово-експертну діяльність» [26, с. 27].

У зв'язку з цим, на виконання Указу Президента України від 08.11.2019 № 837/2019 «Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави» було розроблено кілька законопроектів, спрямованих на вдосконалення судово-експертної діяльності в Україні [17].

Основні зміни, запропоновані в нових законопроектах, порівняно з чинним Законом України «Про судову експертизу», включають: 1) розширення видів судових експертиз, які можуть проводитися «приватними» судовими експертами. Це має за мету демонополізацію судово-експертної діяльності та підвищення конкуренції у цій сфері; 2) систематизація та уніфікація норм, що регулюють порядок організації та проведення судових експертиз. Це дозволить створити єдиний підхід до проведення експертиз незалежно від виду судочинства; 3) Установлення граничних строків проведення судової експертизи та порядку обчислення строків виконання експертизи. Це має сприяти прискоренню судових процесів та забезпеченню права на справедливий суд у розумні строки; 4) визначення категорій судових експертиз за процесуальною ознакою (первинна, додаткова, повторна, комісійна та комплексна) та особливостей організації їх проведення; 5) затвердження вимог до форми та змісту висновку експерта. Це має підвищити якість та об'єктивність експертних висновків; 6) зміна процедури підготовки, стажування та атестації судових експертів. Пропонується відмовитися від необхідності періодичного підтвердження кваліфікації судового експерта, натомість акцент робиться на постійному підвищенні кваліфікації; 7) врегулювання питання проведення рецензування висновку експерта. Це має сприяти підвищенню якості експертних висновків та професійному розвитку експертів; 8) закріплення видів відповідальності судового експерта та засад дисциплінарної відповідальності; 9) врегулювання питання самоврядування приватних судових експертів. Пропонується створення Асоціації приватних судових експертів України як самоврядної організації тощо.

Так, Проект Закону України «Про судово-експертну діяльність» № 6284 від 05.11.2021, поданий Кабінетом Міністрів України, є ключовою законодавчою ініціативою, спрямованою на реформування сфери судово-експертної діяльності в Україні [19]. Цей законопроект розроблено з метою вдосконалення судово-експертної діяльності та приведення її у відповідність до сучасної системи експертного забезпечення правосуддя.

За своєю структурою законопроект № 6284 наближений до структури чинних законів про адвокатуру та адвокатську діяльність, про нотаріат, про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів, а також Кодексу України з процедур банкрутства в частині діяльності арбітражних керуючих [19].

Проаналізуємо ключові новели законопроекту та їх потенційний вплив на галузь.

Законопроект вперше на законодавчому рівні закріплює такі терміни як «експертна ініціатива», «кваліфікація судового експерта», «методика проведення судової експертизи», «судово-експертна діяльність» [19]. Це

сприятиме уніфікації термінології та зменшенню можливостей для різночитань у правозастосовній практиці.

Проект визначає Міністерство юстиції України як орган, відповідальний за формування загальних засад політики у сфері судово-експертної діяльності [19]. Це може сприяти централізації та підвищенню ефективності державного управління у цій сфері.

Законопроект відмовляється від застарілого поняття «криміналістичні експертизи» та розширює перелік видів експертиз, які можуть проводити приватні експерти [19]. Це може сприяти розвитку конкуренції та підвищенню якості експертних послуг.

Вперше на рівні спеціального закону пропонується визначити категорії судових експертиз за процесуальною ознакою (первинна, додаткова, повторна, комісійна та комплексна) та особливості їх проведення. Це може сприяти уніфікації судової практики та підвищенню якості експертних висновків.

Крім того, Проект пропонує відмовитися від необхідності періодичного підтвердження кваліфікації судового експерта, натомість акцентуючи увагу на постійному підвищенні кваліфікації [19]. Це може сприяти зменшенню бюрократичного навантаження на експертів та стимулювати їх до постійного професійного розвитку.

Законопроект також пропонує врегулювати питання проведення рецензування висновку експерта, визначаючи його метою вдосконалення професійної майстерності судового експерта [19]. Це може сприяти підвищенню якості експертних висновків та професійному розвитку експертів.

Важливим аспектом нового законопроекту є також врегулювання питання самоврядування приватних судових експертів. Створення Асоціації приватних судових експертів України як самоврядної організації може сприяти підвищенню професійного рівня експертів та забезпеченню їх незалежності [19].

Таким чином реформування законодавства в напрямі прийняття оновленого базового закону, який буде визначати правові, організаційні та фінансові основи судово-експертної діяльності в Україні, є нагальною необхідністю.

Важливо відзначити, що новий законопроект враховує сучасні тенденції та міжнародний досвід у сфері судово-експертної діяльності. Зокрема, він передбачає можливість здійснення судово-експертної діяльності приватними суб'єктами, що відповідає практиці багатьох європейських країн [19].

Однак, як зазначають В. Хомутенко та А. Хомутенко, нормативно-правове забезпечення судово-експертної діяльності в Україні залишається досить ускладненим, окремі норми дублюються, застаріли та є суперечливими [22, с. 71]. Тому прийняття нового закону має на меті вирішити ці проблеми та створити більш чітку та ефективну правову базу для судово-експертної діяльності.

У контексті умов війни особливої актуальності набувають положення законопроекту, які стосуються проведення експертиз, пов'язаних з воєнними злочинами. Хоча в тексті законопроекту не міститься прямих згадок про такі експертизи, розширення видів судових експертиз та встановлення чітких вимог

до їх проведення може сприяти більш ефективному розслідуванню воєнних злочинів.

Однак, як зазначають деякі науковці, зокрема М. Щербаковський, законопроект потребує доопрацювання в частині забезпечення незалежності судових експертів та гарантій їх діяльності [25]. Учений наголошує на необхідності чіткого розмежування повноважень державних та приватних експертів, а також на важливості забезпечення належного фінансування судово-експертної діяльності.

Таким чином новий законопроект «Про судово-експертну діяльність» є важливим кроком у напрямі вдосконалення нормативно-правової бази судово-експертної діяльності в Україні. Однак, враховуючи складність та важливість судово-експертної діяльності, особливо в умовах війни, законопроект потребує ретельного обговорення та можливого доопрацювання перед його остаточним прийняттям.

Окрім проекту № 6284, на розгляді Верховної Ради України знаходяться ще три альтернативні законопроекти:

1. Проект Закону України «Про судово-експертну діяльність» № 6284-1 від 19.11.2021 [20].

2. Проект Закону України «Про судово-експертну діяльність та самоврядування судових експертів» № 6284-2 від 22.11.2021 [18].

3. Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» № 6284-3 від 22.11.2021 [15].

Визначимо основні відмінності між цими законопроектами:

1) підхід до регулювання: Проект № 6284 пропонує комплексне регулювання судово-експертної діяльності, тоді як проект № 6284-3 обмежується внесенням змін до чинного закону;

2) самоврядування експертів: Проект № 6284-2 робить акцент на самоврядуванні судових експертів, пропонуючи створення більш широкої самоврядної організації, яка б охоплювала не лише приватних, але й державних експертів;

3) статус експертів: Проекти № 6284-1 та № 6284-2 пропонують більш широкі повноваження для приватних експертів порівняно з проектом № 6284;

4) державне регулювання: Проект № 6284 передбачає більш централізоване державне регулювання через Міністерство юстиції, тоді як альтернативні проекти пропонують більш децентралізований підхід тощо.

Важливо забезпечити гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері судової експертизи. З цієї точки зору, проект № 6284 виглядає найбільш збалансованим, оскільки враховує міжнародний досвід та рекомендації Європейської мережі судово-експертних установ (ENFSI) [28].

Таким чином можна стверджувати, що проект Закону України «Про судово-експертну діяльність» № 6284 від 05.11.2021 є найбільш комплексним та збалансованим підходом до реформування судово-експертної діяльності в Україні. Він враховує сучасні виклики, зокрема пов'язані з воєнним станом, та

пропонує системні зміни, які можуть суттєво вплинути на якість та ефективність судово-експертної діяльності в Україні.

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року створило безпрецедентні виклики для системи судово-експертної діяльності в Україні. Воєнний стан, введений Указом Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні», суттєво вплинув на функціонування судово-експертних установ та діяльність судових експертів [13].

Так, ефективне функціонування системи судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану вимагає вдосконалення адміністративно-правового регулювання цієї сфери. Це передбачає оптимізацію системи управління, підвищення ефективності державного контролю та впровадження нових видів судових експертиз, актуальних в умовах війни.

Одним з ключових напрямків удосконалення судово-експертної діяльності є оптимізація системи управління. Держава, в особі органів державної влади виступає регулятором судово-експертної діяльності. На сьогодні ключову роль у формуванні та реалізації державної політики у сфері судово-експертної діяльності відіграє Міністерство юстиції України. Однак, враховуючи специфіку воєнного стану та необхідність тісної співпраці з іншими відомствами, зокрема Міністерством оборони України, доцільно розглянути можливість створення міжвідомчого координаційного органу.

У Пояснювальній записці до проекту Закону України «Про судово-експертну діяльність» від 04.11.2021 № 6284 зазначено, що принцип «єдиного центру» відповідатиме Концепції розвитку європейської судової експертизи в частині необхідності визначення єдиного контактного центру для поширення інформації стосовно заходів, розроблених для впровадження концепції розвитку європейської судової експертизи [19].

Досвід постконфліктних країн у регулюванні судово-експертної діяльності є особливо актуальним для України в контексті російської агресії. Зокрема, цікавим є досвід Боснії і Герцеговини, де після завершення збройного конфлікту була проведена реформа системи судової експертизи.

У Боснії і Герцеговині був прийнятий Закон про судових експертів, який встановив єдині вимоги до кваліфікації експертів та порядку проведення експертиз на всій території країни. Особлива увага була приділена забезпеченню незалежності експертів та їх захисту від тиску з боку сторін конфлікту.

Важливим аспектом реформи стало створення спеціалізованих підрозділів для проведення експертиз, пов'язаних з воєнними злочинами. Ці підрозділи були забезпечені сучасним обладнанням та пройшли спеціальну підготовку за міжнародними стандартами.

У Хорватії після завершення конфлікту була створена Національна мережа судових експертів, яка об'єднала фахівців різних галузей. Ця мережа забезпечує координацію діяльності експертів та сприяє підвищенню якості експертиз.

У контексті адаптації міжнародного досвіду в Україні варто звернути увагу й на стратегічні документи ЄС у сфері судової експертизи. Зокрема, План дій

Європейського простору судової експертизи 2.0 [27]. Він визначає ключові напрями розвитку судово-експертної діяльності в ЄС, включаючи акредитацію судово-експертних лабораторій, розробку єдиних посібників з найкращих практик та впровадження заходів, спрямованих на професійний розвиток експертів.

Україна вже робить кроки у напрямі гармонізації свого законодавства з європейськими стандартами. Як зазначає Київський науково-дослідний інститут судових експертиз, пріоритетом у міжнародній діяльності інституту є використання інструменту TAIEХ (Технічна допомога та обмін інформацією) [5]. Цей інструмент дозволяє українським експертам проводити навчальні візити для вивчення досвіду країн-членів ЄС, організувати та проводити семінари та робочі зустрічі з відповідними партнерами з країн ЄС у галузі судової експертизи.

Важливим аспектом європейського підходу до судово-експертної діяльності є й постійне підвищення кваліфікації експертів. Європейське агентство з підготовки співробітників правоохоронних органів (CEPOL) надає можливість судовим експертам брати участь у програмах обміну та навчання [29]. Україна вже співпрацює з CEPOL, і розширення цієї співпраці могло б сприяти підвищенню професійного рівня українських експертів.

Таким чином запровадження європейських стандартів у сфері судово-експертної діяльності в Україні вимагає забезпечення принципу незалежності судово-експертної діяльності при проведенні судових експертиз у кримінальному провадженні, справах про адміністративні правопорушення, а також цивільних і господарських справах; застосування єдиних методологічних підходів до проведення судових експертиз.

Водночас судово-експертна діяльність в умовах воєнного стану в Україні стикається з численними викликами та проблемами. Незважаючи на те, що експертні служби проявили стійкість до загроз та не зменшили активності у своїй діяльності, вони все ж таки зіткнулися з низкою перешкод, які ускладнюють їх роботу.

Так, однією з ключових проблем є активні бойові дії РФ та окупація окремих територій України, що завдали істотних перешкод діяльності судів, органів прокуратури та органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування. Внаслідок цього значно знизилась кількість судово-економічних експертиз, що призначаються судовими органами та органами досудового розслідування [2].

Крім того, на думку Т. Бачило, виникає проблема щодо виконання раніше призначених експертиз через неможливість задоволення клопотань експертів, що були заявлені до початку російського вторгнення в Україну. Це пов'язано зі знищенням документів, руйнуванням адміністративних будівель відповідних органів та установ, виїздом посадових осіб за кордон, вимушеним переміщенням органів досудового розслідування до неокупованих регіонів тощо [2].

Ще більш нагальною проблемою є марність заявлення та неможливість виконання клопотань експертів з експертиз, що були заявлені вже після початку російського вторгнення в Україну.

О. М. Ключев у своєму дослідженні наголошує на важливості ефективного впровадження традиційних і нових видів судових експертиз з активним використанням міжнародно-правових актів Ради Європи щодо правосуддя. Він зазначає, що це неможливо без комплексних досліджень на основі системного аналізу судово-експертної діяльності [7].

Ще однією проблемою, з якою стикаються експерти, є пошкодження інфраструктури внаслідок бойових дій. У перший місяць після вторгнення без електрики опинилися понад 1 млн споживачів. 23 тисячі кілометрів доріг загального призначення були зруйновані (13 % від загальної протяжності). Російські війська з 10 жовтня 2022 року розпочали обстріли критичної енергетичної інфраструктури України, що спричинило дефіцит генерації електроенергії та проблеми з її розподілом між регіонами. Наслідком цього, згідно з Т. Бачило, стали проблеми надання необхідних для вирішення експертиз документів, що збереглися в установах, підприємствах та організаціях в електронному вигляді [2].

В умовах воєнного стану актуальною потребою є забезпечення судових експертів сучасними технічними засобами, які дозволяють безконтактно працювати з окремими групами досліджуваних об'єктів, фіксувати їх стан та місце розташування, незалежно від доступності й масштабності, здійснювати їх безпечно вилучення та знешкодження. Для розрахунку розміру відшкодування пошкодженого (зруйнованого, знищеного) майна виникає необхідність застосування сучасних технологій 3D-моделювання, лазерного сканування, фотограмметрії, аерофотозйомки з використанням безпілотних літальних апаратів тощо.

Однак забезпечення експертів такими технічними засобами в умовах війни є складним завданням. Як зазначає директор Центру судових експертиз з питань інтелектуальної власності проф. В. Федоренко, методична допомога від зарубіжних колег і партнерів через Міністерство юстиції України, а також у формі участі в науково-комунікативних заходах вбачається важливою та своєчасною [11].

Ще однією проблемою є необхідність проведення експертиз, пов'язаних з воєнними злочинами. Досягнення справедливого судового рішення стає, на нашу думку, можливим, коли практика правоохоронних органів і правові норми, пов'язані з контекстом спору, беруться до уваги; докази, зібрані під час кримінального провадження, є достовірними та допустимими; і судово-медична експертиза проводиться відповідно до міжнародних стандартів. Однак в умовах активних бойових дій проведення таких експертиз стикається з численними труднощами.

Для вирішення цих проблем та викликів необхідно вжити низку заходів на законодавчому та організаційному рівнях. Зокрема, важливо: внести зміни до Закону України "Про судову експертизу" та інших нормативно-правових актів,

які б враховували специфіку проведення експертиз в умовах воєнного стану; розробити та затвердити нові методики проведення експертиз, пов'язаних з воєнними злочинами; забезпечити належне фінансування та матеріально-технічне забезпечення судово-експертних установ; посилити міжнародну співпрацю у сфері судової експертизи, зокрема щодо обміну досвідом та спільного проведення експертиз у складних випадках; розробити програми психологічної підтримки для експертів, які працюють з доказами воєнних злочинів; впровадити сучасні технології для дистанційного збору та аналізу доказів, включаючи використання безпілотних літальних апаратів, супутникових знімків тощо.

Крім того, слід зосередити увагу і на цифровізації судово-експертної діяльності, яка є ключовим фактором забезпечення безперервності роботи експертних установ, особливо в умовах воєнного стану. Досвід українських експертних установ демонструє ефективність цифрових рішень для подолання викликів, пов'язаних з війною.

Одним з прикладів успішної цифровізації є досвід Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України (ОНДІСЕ). З лютого 2022 року ОНДІСЕ доклав усіх зусиль для розвитку системи «Платформа», яка натеper дозволяє інституту навіть у випадку захоплення будівлі установи ворогом, зберегти всі інформаційні ресурси, зокрема – електронний архів, що вміщує 90 % висновків експертів підготовлених після початку повномасштабної війни на території України [6, с. 15].

Важливим кроком у напрямі цифровізації стало внесення змін до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, які дозволили підписувати висновки експертів електронним підписом. Це створило правову основу для повного переходу на електронний документообіг у сфері судової експертизи.

Цифровізація також дозволяє забезпечити дистанційну роботу експертів, що є критично важливим в умовах війни. Нещодавно було зареєстровано законопроект № 9090 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо цифровізації судочинства та удосконалення наказного провадження у цивільному судочинстві». І як зазначає О. Банчук, у цьому документі передбачено можливість складання висновку експерта в електронній формі, можливість дистанційної участі судового експерта у відповідних судових засіданнях [1; 14].

Важливим аспектом цифровізації є створення єдиної інформаційної системи для судово-експертної діяльності. У контексті цього В. Бондарчук зокрема пропонує для організації та цифровізації роботи судових експертів використовувати як приклад Єдиний реєстр досудових розслідувань [24].

Таким чином цифровізація також створює нові можливості для міжнародної співпраці у сфері судової експертизи. В умовах війни це особливо важливо для документування воєнних злочинів та забезпечення міжнародного визнання результатів експертиз.

Однак у зв'язку з цим важливими є забезпечення кібербезпеки, захисту персональних даних, а також необхідність навчання експертів роботі з новими технологіями. Подолання перелічених вище викликів вимагає комплексного підходу, який включає законодавчі зміни, організаційні заходи, міжнародну співпрацю та впровадження нових технологій. Лише такий підхід дозволить забезпечити ефективне функціонування судово-експертної системи в умовах воєнного стану та сприятиме притягненню до відповідальності винних у воєнних злочинах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вдосконалення нормативно-правової бази судово-експертної діяльності в Україні, зокрема прийняття нового Закону України «Про судово-експертну діяльність», є нагальною необхідністю в умовах воєнного стану. Ефективне функціонування судово-експертної системи є критично важливим для розслідування воєнних злочинів, захисту прав людини та забезпечення правосуддя.

Проект Закону України «Про судово-експертну діяльність» № 6284 від 05.11.2021 є найбільш комплексним та збалансованим підходом до реформування галузі. Він враховує сучасні виклики та міжнародний досвід, пропонуючи системні зміни, які можуть суттєво вплинути на якість та ефективність судово-експертної діяльності в Україні.

Водночас, повномасштабне вторгнення Росії створило безпрецедентні проблеми для функціонування судово-експертних установ та діяльності експертів. Серед ключових викликів – неможливість задоволення клопотань експертів через знищення документів та руйнування інфраструктури, пошкодження технічних засобів, необхідність проведення експертиз, пов'язаних з воєнними злочинами.

Для вирішення цих проблем необхідно внести зміни до законодавства з урахуванням специфіки воєнного стану, розробити нові методики проведення експертиз, забезпечити належне фінансування та матеріально-технічне забезпечення судово-експертних установ, посилити міжнародну співпрацю. Особливу увагу слід приділити цифровізації судово-експертної діяльності як ключовому фактору забезпечення безперервності роботи експертних установ в умовах війни. Успішні приклади впровадження цифрових рішень демонструють їх ефективність для подолання викликів.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці конкретних пропозицій щодо вдосконалення законодавства та організації судово-експертної діяльності з урахуванням викликів, пов'язаних з війною. Важливими напрямками є адаптація міжнародного досвіду, впровадження нових технологій, забезпечення незалежності та захисту експертів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Банчук О. Схвалений Урядом законопроект про судово-експертну діяльність дозволить вирішити головні проблеми у цій сфері. Новини Міністерства юстиції від 3 листопада 2021 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/oleksandr-banchuk-shvalenij-uryadomzakonoproekt-pro-sudovo-ekspertnu-diyalnist-dozvolit-virishiti-golovni-problemi-u-cij-sfer> (дата звернення: 17.10.2024).

2. Бачило Т. Проблеми призначення і проведення судово-економічних експертиз в умовах воєнного стану в Україні. URL: <http://ndeks.lviv.ua/pdf/a05122023.pdf> (дата звернення: 17.10.2024).
3. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 6. Ст. 69–71.
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: затв. наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 17.10.2024).
5. Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Міжнародна діяльність. URL: <https://kndise.gov.ua/en/international-activity/> (дата звернення: 17.10.2024).
6. Кішко Д. Цифровізація судово-експертної діяльності в умовах війни як шлях забезпечення безперервної роботи експертних установ. Досвід і проблеми судово-експертної діяльності в умовах воєнного стану в Україні : матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф., Львів, Київ, Одеса 28 вересня 2023 р. / відп. ред. Роман Заяць, Юрій Чечіль, Дмитро Кішко. Львів : Растр-7, 2023. С. 23–28. URL: <http://ndeks.lviv.ua/pdf/a05122023.pdf> (дата звернення: 17.10.2024).
7. Ключев О. М. Реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя – нагальна потреба часу. Проблеми реформування базового законодавства України з питань експертного забезпечення правосуддя : мат. кругл. столу, м. Харків, 06–07.02.2020. Харків, 2020. С. 6–11.
8. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747–15. URL: https://t.ly/-k1_N (дата звернення: 16.10.2024).
9. Кравчук О., Копанчук В., Остапчук М. Законодавче регулювання судово-експертної діяльності в Україні. Університетські наукові записки. 2023. № 5 (95). С. 37–48. URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjxsLyYt5iJAxV8VfEDHRcjAKoQFnoECBIQAQ&url=https%3A%2F%2Fnz.univer.km.ua%2Farticle%2Fdownload%2F95_37-48%2F362&usg=AOvVaw3ah-35A7gB2vQa7TVZy-gh&opi=89978449 (дата звернення: 17.10.2024).
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651–VI. URL: <https://t.ly/87SyI> (дата звернення: 17.10.2024).
11. НДЦСЕ з питань інтелектуальної власності взяв участь у Міжнародному круглому столі на тему: «Судово-експертна діяльність: виклики війни». URL: <https://intelect.org.ua/ndczse-z-pytan-intelektualnoyi-vlasnosti-vzyav-uchast-u-mizhnarodnomu-kruglomu-stoli-na-temu-sudovo-ekspertna-diyalnist-vyklyky-vijny/> (дата звернення: 17.10.2024).
12. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 03.03.2015 № 301/5/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15#Text> (дата звернення: 17.10.2024).

13. Про введення воєнного стану в Україні : указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 17.10.2024).
14. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо цифровізації судочинства та удосконалення наказного провадження у цивільному судочинстві : Проект Закону України від 10.03.2023 р. № 9090. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ЛІ08903І?an=1> (дата звернення 16.10.2024).
15. Про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» : Проект Закону від 22.11.2021 р. № 6284-3. URL: <https://t.ly/LJYU8> (дата звернення: 24.10.2023).
16. Про затвердження Порядку ведення державного Реєстру атестованих судових експертів : наказ Міністерства юстиції України від 29.03.2012 № 492/5. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0484-12> (дата звернення: 17.10.2024).
17. Про невідкладні заходи з проведення реформ та зміцнення держави : Указ Президента України від 8 листопада 2019 р. № 837. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/8372019-30389> (дата звернення: 17.10.2024).
18. Про судово-експертну діяльність та самоврядування судових експертів : Проект Закону від 22.11.2021 р. № 6284-2. URL: <https://t.ly/fmhpR> (дата звернення: 17.10.2024).
19. Про судово-експертну діяльність : Пояснювальна записка до проекту Закону України від 04.11.2021 № 6284. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/GI06361A?ed=2021_11_04 (дата звернення: 17.10.2024).
20. Про судово-експертну діяльність : Проект Закону від 19.11.2021 р. № 6284-1. URL: <https://t.ly/BTr6S> (дата звернення: 17.10.2024).
21. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 р. № 4038–XII. URL: <https://t.ly/-bkG6> (дата звернення: 18.10.2024).
22. Хомутенко В., Хомутенко А. Нормативно-правове забезпечення судово-експертної діяльності в Україні: недоліки та напрямки їх усунення. Юридичний вісник. 2022. №3. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v3_2022/9.pdf (дата звернення: 17.10.2024).
23. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618–IV. URL: https://t.ly/R_rtv (дата звернення: 17.10.2024).
24. Цифровізація процесів у сфері судової експертизи – Проект ЄС "Pravo-Justice" провів онлайн-дискусію. URL: <https://www.pravojustice.eu/ua/post/cifrovizaciya-procesiv-u-sferi-sudovoyi-ekspertizi-proyekt-yes-pravo-justice-proviv-onlajn-diskusiyu> (дата звернення: 17.10.2024).
25. Щербаковський М. Г. Законодавче регулювання судово-експертної діяльності. Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу, Харків, 15–16.04.2021. Харків, 2021. С. 98–99.

26. Юодкайте-Гранскіене Г., Фролов М. Порівняльна характеристика законопроектів про судово-експертну діяльність. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. 2022. Вип. 24. С. 24–51. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2022.03>.
27. Council Conclusions № 7152/23 9 March 2023 on the Action Plan for the European Forensic Science Area 2.0. URL: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7152-2023-INIT/en/pdf> (last accessed: 17.10.2024).
28. European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI). URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjT6pCXyZiJAxWhUVUIHZ_IDskQFnoECBgQAw&url=https%3A%2F%2Fenfsi.eu%2F&usg=AOvVaw1UPpFQQpKvCnHO2EDrKTct&opi=89978449 (last accessed: 17.10.2024).
29. European Union Agency for Law Enforcement Training (CEPOL). Education and Training. URL: <https://www.cepol.europa.eu/education-training> (last accessed: 17.10.2024).